

Rovatunk számára ezúttal két cigány politikussal készítettünk interjút. Kérdéseinkkel egyrészt a cigány gyerekek oktatásának aktuális problémái iránt érdeklődtünk, másrészt szeretnénk volna kideríteni, hogy interjúalanyainknak milyen motivációkkal, ambíciókkal és milyen iskolázottsági előzményekkel sikerült értelmiségivé, ill. politikussá válni. Az alábbi két interjúból az is érzékelhető, hogy hasonló etnikai és származási csoportokból is eltérő értékrendű és mentalitású értelmiségi magatartásokhoz vezethet út.

LISKÓ ILONA

Fátyol Mihály, az Országos Cigány Önkormányzat oktatási kabinetjének vezetője

„Nem a koncepcióval van baj, hanem a kivitelezéssel”

Educatio: Kérem, mutatkozzon be.

Fátyol Mihály: 51 éves vagyok, és elég régen foglalkozom a cigányság helyzetével. A végzettségem tekintve vendéglátós vagyok, de már 20 éve újságírással foglalkozom. Filozófiát tanultam és onnan léptem át erre a pályára. A kisebbség élethelyzetével intézményesen 1985-től foglalkozom, amikor megalakult a Cigány Kulturális Szövetség, és annak az egyik alapító tagja lettem. Ezt követően 1989-ben létrehoztuk, illetve működtettük a Cigány Ifjúsági Szövetséget hosszú időn keresztül. Ekkor kezdtünk el foglalkozni ifjúsági és oktatáspolitikával.

E: Mikor lett politikus?

FM: 1989-től kezdve kezdtem el mélyebben foglalkozni ezzel a területtel. A „második generáció”-hoz tartozom, az elsőt Lakatos Menyhért és Péli Tamás fémjelezte.

E: Kiket képvisel a cigány önkormányzat?

FM: A cigány önkormányzatnak ez már a második ciklusa. 1993-ban lett elfogadva a kisebbségi törvény, amelynek az előkészítésében is részt vettem a kerekasztal tagjaként. Három éven keresztül írtuk ezt a törvényt, és 1993-ban elfogadta a Parlament. 1994-ben, amikor az első lehetőség adódott erre, önkormányzati képviselő lettem Budapesten a III. kerületben. Ott megválasztottak a cigány önkormányzat elnökének is, és 1996. májusában bejutottam az Országos Cigány Önkormányzatba.

E: Milyen céllal jött létre a cigány önkormányzat?

FM: A törvényben adott lehetőségeken belül próbálunk meg valamit tenni. Elég szűkösek ezek a keretek, de próbáljuk a programjainkat megszervezni. Ezenkívül egyfajta érdekvédelmet érvényesít az önkormányzat, ehhez a törvény jogot biztosít, ennek a kiskapuit próbáljuk megkeresni, mert a nagykapun elég nehéz bemenni pénz hiányában, illetve a törvény különböző hiányosságai miatt.

E: Hány tagjuk van?

FM: Az Országos Önkormányzat képviselő-testülete 53 főből áll. Ebben a választási ciklusban 3200 elektor választhatta meg, ebből 2800-an voltak jelen a választáson. Tehát a képviselő-testület 53 főből áll, ezen belül van a hierarchia: van egy elnök, egy elnökhelyettes és 9 alelnök, akiknek elsősorban politikai feladatkörük van.

E: Ön mióta a vezető az oktatási kabinetet?

FM: 1996-ban, mikor először bekerültem, akkor kiderült, hogy az országos cigány önkormányzatnak volt egy óriási hiányossága. Próbált az önkormányzati törvény előírásai szerint dolgozni, bizottságokat hoztak létre de ezek a bizottságok pénz és egyéb feltételek hiánya miatt nem igazán működtek. Amikor én bekerültem, akkor megbeszéltük az elnökkel, hogy oktatáspolitikával és ifjúsáspolitikával fogok foglalkozni. Ezt a hiányt be kellett tölteni, mert a közoktatási törvény, és a kisebbségi törvény különböző feladatokat és hatásköröket ró az országos cigány önkormányzatra, és ennek nem volt felelőse. Én 1996. májusában kaptam meg ezt a feladatot, azóta vagyok tulajdonképpen az oktatási kabinet vezetője.

E: Milyen eredményességgel működik a szervezet? Miben értek el sikereket és miben vallottak kudarcot?

FM: Ezt a munkát nem lehet sem sikeresnek, sem kudarcosnak nevezni. Vannak terveink és van az országos önkormányzatnak programja, ami szervesen illeszkedik a magyar közoktatási rendszerhez. A törvényből adódóan ez kötelezettségekkel jár. 12–13 olyan pont van, illetve jogszabály, ami kötelezettséget ír elő a számunkra. Ide tartozik többek között a megváltoztatott oktatási programok szakmai jóváhagyása. Azon oktatási intézmények kérésének kell megfelelni, ahol nincs kisebbségi önkormányzat. Ezeket a programokat a törvénynek megfelelően a minisztérium szakmailag véleményezi, nekünk viszont azt kell felülvizsgálni, hogy megfelelnek-e annak, amit a törvény előír, tehát hogy az intézmény alapító okiratában szerepel-e a németiségi oktatás, megvan-e a szülői kezdeményezés. Ugyanakkor a készülő kormányrendeleteket, az oktatással kapcsolatos és kisebbségeket érintő jogszabályokat véleményezzük, javaslatot teszünk a módosításukra. A tankönyvek kiadásánál, a pedagógiai eszközök kiadásánál is van véleményezési, javaslattételi jogosítványunk, illetve vétőjogunk van ezen a területen. Tavaly arra is lehetőség nyílt, hogy a pedagógusok továbbképzésének akkreditációját kérjük, ez most van folyamatban és szeptembertől kell a szakmai képzést beindítani, illetve teljesíteni a vállalt kötelezettségünket.

E: Mi az, amit valóban sikeresnek tart?

FM: Elértünk egyfajta szemléletváltást. Volt egy nagyon csúnya kifejezés, az ún. cigány felzárkóztatás, ami ellen mi az első perctől kezdve ágáltunk, hiszen van felzárkóztatás és van nemzetiségi oktatás és ezt markánsan el kell választani. Ezt például sikerült elérni, ez ma már tiszta a fejekben. Ezenkívül el tudtuk érni, hogy rendelkezünk oktatási programokkal, van programunk a felzárkóztatásra, a speciális kisebbségi oktatásra, népmismeretből is elég tisztességes szakmai anyagunk van, akár zenei területen, akár a nyelv, akár a történelem területén. Ezek a programok rendelkezésünkre állnak. El kell mondanom, hogy egy nagyon súlyos zavar is van ebben a rendszerben, mert velünk párhuzamosan a Soros Alapítvány is megcsinálta ezt a „programbegyűjtést”, és az általuk összegyűjtött programok nekünk nem állnak rendelkezésünkre. Nem tudjuk, hogy az oda beérkezett mintegy 80–85 szakmai program mennyiben felel meg a törvényi előírásoknak, nem tudjuk, hogy kik azok az emberek, akik ezt hasznosítják. Lehet, hogy nagyon jó programok és akkor közkinccsé kellene tenni őket. Nagy probléma, hogy van egy ilyen intézmény, amely törvényen kívül helyezi magát.

Teljesen jogosan, hiszen önálló alapítvány, autonóm alapítvány, de ez zavart kelt a pedagógusok körében. Ez már sok esetben felmerült a szakmai konferenciákon.

E: Nem próbálták felvenni a kapcsolatot velük?

FM: De igen, csak ők nagyon zárkóztak, és azt mondják, hogy ők önállóak, nem tartoznak hozzánk, a cigány önkormányzattal szemben nincs kötelezettségük. De nemcsak ezen a területen van velük gond, hanem az ösztöndíjak területén is. Van a kormánynak egy olyan programja, hogy az ösztöndíjrendszert felül kell vizsgálni, tehát át kell szervezni. Ugyanakkor nem látunk rá, hogy a Soros Alapítvány ezen a téren mit tesz. Nem azt mondom, hogy nem jól teszi, csak féltő, hogy sok átfedés van. Ha tiszta lappal indulnánk és teljesen kormányzati felügyelet alá kerülne ez a rendszer, akkor talán garancia lehetne arra, hogy hosszú távon kiszámítható legyen. A problémánk az, hogy a Soros Alapítvány bármelyik pillanatban meggondolhatja magát és kivonulhat ebből a rendszerből. Szó is van erről. És mi van akkor, hogyha egy másodéves egyetemista vagy főiskolás egyik napról a másikra elesik az ösztöndíjtól, és mi nem fogjuk tudni pótolni ezt a hiányt. Párbeszéd kellene, de hát ez még nem megy.

E: Milyen kapcsolata van a szervezetnek az iskolákkal és hogyan történik a kapcsolattartás?

FM: Az iskolákkal elég jó a kapcsolatunk, különösen azokkal a speciális intézményekkel, amelyek közismertek, ilyen a Gandhi gimnázium, az edelényi szakiskola, a szolnoki roma szakiskola, a csapi iskola stb. Ezekkel jó a kapcsolatunk, szinte napi kapcsolatunk van. Azokkal az intézményekkel is van kapcsolatunk, ahol rajtunk keresztül igényelték a nemzetiségi kvótát, hiszen a programjaik rendelkezésünkre állnak. Igényelnek tőlünk szakmai segítséget is. A mostani kormányzattal, illetve a szaktárcával egyértelműen jó a kapcsolatunk. Az előző ciklusban ezen a területen óriási volt a fluktuáció, hetente váltották egymást az emberek a szaktárcán belül, nem alakulhatott ki kapcsolat, hiszen az egyik még át sem vette a helyét, máris távozott. De pillanatnyilag úgy tűnik, hogy úgy szakmailag mint politikailag kifejezetten jó a kapcsolat. Havonta rendszeresen találkozunk az illetékes főosztályvezetővel és az államtitkár-helyettesssel.

E: Milyen a kapcsolatuk a pedagógusokkal?

FM: Amíg a Cigány Ifjúsági Szövetségben tevékenykedtünk, már akkor is elsősorban pedagógusokkal volt kapcsolatunk. Rendszeresen, negyedévenként tartottunk különböző kurzusokat, amelyekre az ország különböző területeiről hívtunk meg embereket. Egy-egy ilyen összejevetelen, ilyen 2–3 napos eszmefuttatáson 100–120 ember vett részt. Ha a fluktuációt figyelembe veszem, akkor azt mondhatom, hogy két év alatt 400–450 olyan pedagógussal sikerült kapcsolatot teremtenünk, akik a cigány gyermekekkel foglalkoztak, és ezek a kapcsolatok a mai napig elég jónak mondhatók. Ezeknek a találkozásoknak az egyik célja az volt, hogy első kézből kapjanak információt. Olyan előadókat hívtunk meg, akiket kértek. Minden ülést követően megkérdeztük tőlük, hogy kikkel szeretnének konzultálni, a gyógy-pedagógiai főiskola különböző szaktanáraitól kezdve a szakoktatási minisztérium államtitkáráig bezárólag. Minden esetben azt hívtuk, akit ők kértek előadónak, és utána konzultáció volt. Ez az egyik lényeges dolog. A másik viszont az, hogy ők elmondták a saját programjaikat, vitatkoztak rajta, átbeszélték, jó vagy nem jó, tettek hozzá, vettek el belőle, és mindenki vitt haza magával valamit. Tulajdonképpen ezek a programok jöttek vissza most és ezekkel találkozunk, mióta – mintegy másfél éve – csináljuk a tantervi programokat.

E: Milyen oktatási ügyekben értek el sikereket, volt-e valami kudarc?

FM: Talán kudarcnak nevezhető a Gandhi gimnázium, mert az ott lévő dolgok eléggé átláthatatlanok akár jogilag, akár politikailag. Ez magánalapítványként indult, majd „államosít-

va” lett, közalapítvány lett belőle, és ettől a perctől kezdve nem igazán volt sem szakmai sem egyéb rálátásunk erre az intézményre. Közben tudjuk, hogy az ő programjuk valahol, valakik által elfogadott, de sem szakmai ellenőrzést nem gyakorolhatunk felette, sem pedig finanszírozási vagy működtető jogkörrel nem bírunk. Úgy érezzük, hogy ez kudarc, hiszen a kisebbségi törvényből adódóan a fenntartói szerepet kellene hogy ellássuk. Mert az, hogy egy helyet kaptunk a kuratóriumban, az nagyon kevés ahhoz, hogy megfelelő rálátással bírjunk erre az intézményre. Semmi garanciát nem látunk arra, hogy a későbbiek folyamán ebből valaha is olyan intézmény lesz, mint amilyen a mi elvárásunk. Az alapítványnak most, hogy közalapítvány lett, az lenne a funkciója és célja, hogy az országban terjedjen el egy Gandhi-típusú középiskolai képzési rendszer. Ez 6 osztályos iskola. Ezzel szemben ebbe az egy intézménybe pumpáljuk bele a költségvetési támogatást és kizárólag ez az egy intézmény van. Volt alapító okirata is, amelyik azt mondja, hogy intézményrendszert kellene működtetni. De ennek sehol nem látjuk még a csíráját sem, holott lehet, hogy szükség lenne hasonló intézményre Nyíregyházán vagy bárhol az országban.

E: Kinek kellene kezdeményezni, hogy legyen egy másik ilyen iskola is?

F M: Maga a kezdeményezés pénz függvénye, illetve a mindenkori kuratórium elnökének lenne a feladata ezt a kuratóriumnál kezdeményezni. Márpedig a kuratórium összetétele nem olyan, ami a mi szánk ízének megfelelne. Ezt viszont nem tudjuk megvívótzni, hiszen csak egyetlen szavazati jogunk van, nem vagyunk alapítók. Majdhogynem azt lehet mondani, hogy ebben az oktatási intézményben, amelyben nekünk feladatunk és hatáskörünk lehetne, csak megtűrt személyek vagyunk. Ez egy hihetetlen nagy kudarc. Sajnos az iskola működése is azt bizonyítja, hogy ezen sürgősen változtatni kellene.

E: Hogyan változott a cigány gyerekek oktatása a rendszerváltás óta?

F M: A pozitív tendencia ebben az, hogy már végre beszélhetünk róla. Emellett vannak már eredmények is, hiszen elindult egy teljesen jó szándékú és jóindulatú rendszer, az ún. felzárkóztató lehetőség, ami nem biztos, hogy eléri a célját, pontosan az érvényben lévő jogszabályok miatt, miközben mi „belepumpáljuk”, amit a mindenkori költségvetés biztosít erre a feladatra. Az önkormányzati törvény szemben áll az intézkedés jó szándékával, mert az önkormányzatok beépítik a pénzt a nagy költségvetésbe, vagyis a pénz nem minden esetben jut a gyermekek felzárkóztató nevelésére. Ez egy másik kudarc. Ugyanakkor azoknál a jó szándékú, jóindulatú, illetve belátó önkormányzatoknál, amelyek belátták, hogy erre szükség van és ezt a pénzt tényleg erre szánják, ott mindenképpen van fejlődés. A rendszerváltás óta sokkal több gyermek végzi el a középiskolát, mint azt megelőzően. Ugyanakkor van negatívum is elég tisztességesen, mert pontosan a rendszerváltás termelte ki azt, hogy amikor elvégzik az iskolát, potenciális munkanélküliek lesznek.

E: Ez csak a cigány gyerekekre jellemző?

F M: Nem kizárólagosan, de őket jobban sújtja a munkanélküliség.

E: Milyen iskolákba járnak jelenleg a cigány gyerekek?

F M: Általános iskolába mindenképpen járnak. Ami engem ezen a területen rettenetesen zavar, hogy bizony nagyon hajlamosak, különösen a kistélepléseken arra, hogy ha probléma van a cigány gyermekkel, akkor inkább magántanulónak engedik át, mert nincs se energiájuk, se affinitásuk arra, hogy a gyereket bent tartsák a rendes képzésben. Ez sajnos egyre jobban terjed. De nagyon sokan járnak ma már szerencsére szakmunkásképző intézménybe, illetve érettségit adó intézményekbe is. És mindenek előtt lényegesen jobbak a felsőoktatási statisztikák.

E: Mit gondol, miért változott meg a helyzet?

FM: Azt hiszem, hogy a szülők szemlélete nagyon sokat változott. Nagyon sokat jelentett az önszerveződés lehetősége is. Magyarországon a '90-es évek elején 250–300 cigány társadalmi szervezet jött létre. Ezeknek nagyon nagy szerepük volt abban, hogy ösztönözzék a fiatalokat, illetve a szülőket arra, hogy a gyerekeik tanuljanak. Ezt eddig nem igazán mondtuk ki, de nagyon lényeges. Akkor kezdtünk mi „társadalmi életet” élni, akkor kezdtünk politizálni, és ez ösztönző volt arra is, hogy megváltozzon a szülőknek a szemlélete és a gyerekeiket iskoláztassák. Az is motiválta őket, hogy esetleg ösztöndíjat kap a gyermek, ha továbbtanul. Ez is nagyon sokat jelentett. Ez persze elsősorban a városokban jellemző, meg itt a fővárosban. Ami kicsit körülményesebbé teszi az egészet, illetve csökkenti a felsőoktatásban részt vevő vidéki gyermekek számát, az a kollégiumok hiánya. Sokkal nehezebb bejutni a felsőoktatásba vidékről a bejárás költségei miatt, vagy kollégium esetében a távolság, tehát a családi költődés meglazulása miatt. Vidéken még nem annyira jellemző a tanulás. Nagyon hiányzik egy jó kollégiumi rendszer kiépítése. Az a kezdeményezés, ami pillanatnyilag Baranyában van, az nagyon kevés ahhoz, hogy akár a középiskolás gyerekek részére kollégiumot tudjunk biztosítani. Az edényi iskola nagyon jó példa erre, mert ott már elkezdtek kidolgozni a kollégiumi rendszert. Ez példaértékű lehet, amire nagy szükség lenne Szabolcsban is.

E: Milyen segítségre lenne még szükség?

FM: Pénz, pénz és pénz. Nem véletlen, hogy azok a pedagógusok, akik cigány gyermekekkel foglalkoznak, illetve a cigány származású pedagógusok elég régóta mondják, hogy nem a szellemiségben, nem a koncepcióval van a probléma, hanem a kivitelezéssel. Nagy problémánk az, hogy nagyon sok pénz elúszik különböző csatornákon. Például még a mostani kormányprogram is különböző kutatások finanszírozását tervezi, pedig ezekre már régen nem lenne szükség. Pl. benne van a kormányprogramban, hogy fel kell mérni és kutatni kell az iskola-előkészítőre járó gyermekek helyzetét. Nem kell, mert ezt törvény írja elő, ez jegyzői feladat, erre már nem kell pénzt adni, át kellene csoportosítani a pénzt valahova máshova. Hiszen államigazgatási kötelező feladat a jegyző részére, hogy figyelnie kell az 5 éves gyereket, és hogy kötelező a gyerekeknek óvodába járni. Ezt nem kell felmérni, ez minden gyerekre egyformán érvényes, nincs semmi szükség arra, hogy egy kormányprogram erre pénzt különítsen el, mert nem fog más eredményt kihozni a kutatás, mint amit az egyébként is kötelező statisztikai adat. Ebbe mi nem igazán tudunk beleszólni, de természetesen megpróbáljuk ezt nagyon élesen bírálni. Mert nincs szükségünk, ilyen típusú kutatásra. Ezt a pénzt hasznosítani lehetne akár a kidolgozott programokban, akár a pedagógusképzésben, akár a kollégiumi rendszer fejlesztésében.

E: Milyen problémáik vannak a cigány gyerekeknek az iskolákban?

FM: Az egyik a nyelvi probléma. A nyelvi probléma könnyen kezelhető lenne, de ezt nem az iskolában kellene elkezdni, hanem már az óvodában, és folytatni kellene az általános iskolák alsó tagozatán olyan pedagógiai asszisztenssel, aki a két nyelvet ismerve a pedagógusnak megfelelő partnere lehetne. Azt kellene szorgalmazni, hogy hároméves kortól menjenek a gyerekek óvodába, és a nyelvi problémára már az óvodában nagyobb hangsúlyt kellene fektetni. Adott esetben egy kistelepiülésen esetleg egy 8 általánost végzett szülő is alkalmas lenne arra, hogy a nyelvi nehézséget az óvónővel együtt le tudja küzdeni. Így mire a gyermek általános iskolás lesz, a nyelvi hátrányt elég szépen le tudná küzdeni. Ami a magatartásbeli problémákat illeti, megítélésem szerint nincs több probléma egy hasonló korú nem cigány gyermekkel mint egy cigány gyermekkel. Annál is inkább, mert rendkívül fogékonyak, rendkívül érzékenyek a roma gyerekek. Ha megszereti a pedagógust, akkor nagyon

könnyen kezelhető egy cigány gyermek. Persze biztos vannak szélsőséges esetek is. Előítéletekről ugyan szoktak beszélni, de én nem vagyok arról meggyőződve, hogy iskolás korú gyermek a vele azonos korú iskolás gyermekkel előítéletes lenne. Gyermek-problémák azok mindenhol vannak, de én még nem találkoztam olyan esettel, ahol maga a cigány gyermek mássága olyan problémát okozott volna, amit egy felkészült pedagógus ne tudott volna kezelni akár egy vegyes osztályban, akár egy homogén csoport esetében. Nagyon sok időt töltöttem el pl. Csapiban, ahol a pedagógusok ragyogóan tudnak kezelni mindenféle cigány gyermekek által produkált szélsőséges magatartást.

E: Ott csak cigány gyerekek vannak?

FM: Többségében, 90 valahány százalékban vannak cigány gyermekek. De ha belegondolok, több példa van arra, hogyan lehet kezelni őket. Például olyan szépen tudja táncolni a cigány táncot a cigány kislány, és nincsenek nyelvi problémák, nincsenek magatartásbeli nehézségek. Ugyanúgy tud tanulni a szőke kislány mint a fekete hajú cigány gyerek, ha kezelhető. Itt ami nagyon lényeges lenne, az a pedagógusok felkészítése, hiszen az elmúlt időszakig a főiskolán, egyetemen nem igazán találkoztak a cigány problémával a pedagógusok. Talán 2–3 évvel ezelőtt Nyíregyházán, Debrecenben voltak ilyen kezdeményezések, de ez nagyon kevés, különösen a középkorú pedagógus társadalomnál.

E: Mit gondol, mi a tipikus cigány probléma az iskolákban?

FM: Hát amit annak neveznek, amire azt mondják, hogy ez cigány probléma. Nem ismerek külön cigány problémát.

E: Például a teljesítményelmaradás nem tipikus?

FM: Mitől lenne az? Kétségtelenül sokat jelent, hogy mit hoz otthonról a gyermek, de ugyanaz vonatkozik a nem cigányokra is. Egy magyar paraszt gyermek ugyanúgy nem rendelkezik otthon könyvtárral, mint egy cigány. Az már más kérdés, hogy lényegesen többen vannak azok a cigány gyermekek, akik olyan szociális háttérből indulnak, ami a fejlődésükben problémát jelent. Nyilvánvaló, hogy az ilyen szociális körülmények között élő gyermek nem fogja tudni úgy használni, kezelni a taneszközait, szétszórtabb az iskolában stb. De ha a pedagógus odafigyel ezekre a dolgokra, akkor tud neki segíteni.

E: Mennyire szeretnek iskolába járni a cigány gyerekek és mennyire ambicionálják a tanulást?

FM: Minden cigány vagy nem cigány gyerek addig nem szeret iskolába járni, míg nem látja, hogy az milyen jó dolog. Ha a gyermek számára olyat tud nyújtani a pedagógus, amivel leköti, és nem kudarcélménnyel jár oda és nem különböztetik meg negatívan, akkor nem hiszem, hogy problémás lesz a gyerek. Attól a perctől kezdve, hogy őt atrocitás éri, akkor bizony nem fog szívesen menni. És ebben az esetben a szülő is sokkal hajlamosabb arra, hogy eltekintsen az iskolába járástól. Egy percig sem csodálkozom azon, hogy a gyerek nem szeret iskolába járni, ha azt tapasztalja, hogy őneki az az első, hogy kezét kell mosni a lavórban, a többiek meg mehetnek be egyenesen az osztályba. Aki ezekre a dolgokra nem figyel oda, az ne csodálkozzon, ha a gyermek a legelső negatív élmény után azt mondja, hogy nem akarok iskolába járni.

E: Mi okozza a cigány gyerekek korai kimaradását?

FM: Azt hiszem, hogy a pedagógusoknak ismerni kellene a cigány kultúrát és a hagyományokat. A zárt közösségekben élő cigány családok esetében természetes, hogy a cigány lányt az első perctől fogva anyai szerepre nevelik, és ha fiú a gyermek, különösen ha a legkisebb, mindenki az ő kedvét keresi. Ha a pedagógus ezt nem tudja, nem is tudja kezelni őket. A cigány lány 13–14 éves korban kezd érni és az ő számára természetes, hogy ő alkalmi vagy

estélyi ruhában fog bemenni az iskolába, mert abban találja magát a legszebbnek, és mert örül, hogy megcsodálják. A pedagógusnak ilyenkor az a reakciója, hogy így ne gyere többet iskolába. Tehát ezt sem tudja kezelni. Miközben pl. Párizsban a '90-es évek elején voltam egy oktatási intézményben, ahol nem tudom, milyen törzsű indián gyermekek, török kisgyerekek, egy-egy muzulmán kislány, és különböző nációkból származó színes bőrű gyerekek voltak együtt. Természetes volt, hogy mindenki másképp öltözött, mert neki az volt a szép.

E: Ott is van ilyen probléma, ahova nagyjából cigány gyerekek járnak?

FM: Ott az egymással való rivalizálást kell figyelembe venni. Kialakulnak, mint minden más osztályban is, az erőviszonyok. Ha ezt nem tudja kezelni a pedagógus, akkor megint baj van. Tudni kell azt, hogy ha egy oláh cigány meg egy rumungró gyerek jár együtt, ezek automatikusan rivalizálnak. Külön csoportok alakulnak: én ismerem a nyelvet, cigányul beszélünk, de te nem érted, persze, mert te ugyanolyan gádzsó vagy mint emezek. Nyilván ezt is kezelni kell, mert ebből azonnal kialakulnak a feszültségek.

E: Mennyire vannak a pedagógusok ezekre a problémákra felkészülve?

FM: Nagyon kevésé, és fogalmam nincs róla, hogy mit lehetne ezen a téren csinálni, pedig kellene, mert ezt mutatják a tanulmányi eredmények. Budapest III. kerületében pl. 3 évvel ezelőtt 2,0 volt a cigány gyerekek tanulmányi eredménye az általános iskolákban. Ezt egy konkrét felmérés alapján tudom. Itt az ok elsősorban a szociális hátrány volt, illetve azok a negatív viszonyulások a pedagógusok részéről a cigány gyerekek irányába, ami miatt rengeteg hiányoznak az iskolából, amiből automatikusan következik a lemaradásuk. Kezdeményeztük az ügyosztálynál és az iskolaigazgatónál, hogy segítsenek abban, hogy itt előremozdulás történjen, próbáljunk meg együtt dolgozni. Ennek ellenére a mai napig semmi nem történt.

E: Hogy viszonyulnak a cigány szülők az oktatáshoz?

FM: A rendszerváltás óta egyre több szülő érti meg, hogy a gyermeknek a jövője érdekében tanulnia kell, iskolába kell járattatni. Akkor szokott megállni ez az ösztönzés, amikor rádöbben a szülő, hogy ők bizony lényegesen alacsonyabb képzettségűek, alacsonyabb a tudásuk mint a gyermeküké, és ebből családi feszültség alakul ki. De azért már egyre több az olyan szülő, aki nem elégszik meg azzal, hogy a gyereke a 8 általánost befejezze. Egyre többen látják, hogy ennél többre van szükség. De ha a gyermek tehetséges, akkor is hajlamosak arra, hogy a középfokú végzettséggel megelégedjenek, és lehetőleg olyan szakmára taníttassák, ami jó megélhetést biztosít. Elsősorban a szolgáltató-ipar felé orientálódnak.

E: Van különbség ebben a szegény és a jómódú cigányok között?

FM: A pénz. De a jobb módú családoknak ugyanúgy elég a középfokú iskola. A középszintig mindenképpen elmennek, mert akkor látják biztosítottnak, hogy a gyerek a család vagyonát tovább tudja vinni.

E: Mit lát megfelelőbb eljárásnak, ha külön vagy ha másokkal együtt oktatják a cigány gyerekeket?

FM: Az intézményvezetőknél, pedagógusokon múlik, hogy mennyire, milyen céllal és milyen szakmai irányultsággal különítik el őket. Mert egy felzárkóztató program esetében nem mindegy, hogy úgy áll hozzájuk a pedagógus, hogy azért kerültek ebbe a csoportba, mert cigányok vagytok, vagy azért, mert segíteni akarunk rajtatok, mert ti ilyen és ilyen körülmények között éltek. A gyermekkel ezt úgy kell megértetni, hogy ne azt érezze, hogy azért különítik el, mert ő cigány. Már az iskolaérettségi vizsgálatoknál kiderül, hogy nem minden esetben indokolt a cigány gyermekek kisegítő iskolába küldése.

Én azt mondom, hogy az a legfontosabb, hogy választási lehetősége legyen a szülőnek és a gyermeknek, ne legyen kényszerhelyzetben. Mint ahogy van szerb gimnázium, és a szülő

eldöntheti, hogy melyik jobb, szerb gimnáziumba járni vagy vegyesbe. De addig, amíg nincs választási lehetőség, addig ez a kérdés nem tehető fel. Márpedig jelenleg a települések többségében nincs mód arra, hogy választási lehetőséget biztosítsanak. Elvileg szabad iskolaválasztás van, de ez gyakorlatilag nem működik. Azon a kistélepülésen, ahol egy oktatási intézmény van, hiába van szabad iskolaválasztás, mert mit választhatok az egyetlen általános iskolán kívül. Ott a magyaroknak sincs választási lehetőségük. Ugyanakkor érdekes, hogy pl. a zenész gyerekek pontosan tudják, hogy egyetlen intézmény van, a Rajkó, ott tanulhatnak meg hegedülni. Nekik sincs más választási lehetőségük. Onnan aztán ha megfelelően felkészült és úgy gondolja, elmehet a Zeneakadémiára, és akkor az sem gond. Pedig az már nem cigány Zeneakadémia, hanem csak Zeneakadémia.

E: Mi a véleménye a jelenlegi oktatási támogatásokról, pl. a cigány gyerekeknek járó etnikai kvótáról?

FM: Jó lenne, ha arra fordítanak, amire a törvény biztosítja, de ezt nem tudjuk ellenőrizni. A pénz felhasználásának az ellenőrzését ki kellene alakítani, mert csak így lehetne elérni, hogy a pénzfelhasználók belássák azt, hogy ez nem akármire szánt pénz, hanem csak az adott célra. Most készült egy vizsgálat, ami egyértelműen rávilágít arra, hogy ez a pénz nem jelenik meg az adott intézményekben a cigány csoportok finanszírozásánál. Elvileg ez tartalmazna pedagógusbért, új tárgyi eszközök beszerzését, más kiegészítő személyzet alkalmazását, de ezekben sem jelenik meg.

E: Milyen szociális juttatásokat kapnak a cigány gyerekek az iskolában?

FM: Semmivel sem többet, mint más rászorulóknak, beiskolázási segélyt, tankönyv-, és étkeztetési támogatást. Igaz, hogy ők mindezt lényegesen nagyobb számban kapják.

E: Hogyan lehetne javítani a cigány gyerekek iskoláztatási esélyeit?

FM: Az óvodai neveléssel kellene kezdeni, mert ezáltal a gyermek megszokná a közösséget, a szülő megszokná a kötelezettséget, a rendszeres óvodába járás után talán már kevesebb lenne a hiányzás az iskolában. A nyelvi hiányosságok kiküszöbölhetőek lennének, illetve csökkennének a nyelvi problémák. Ennek nagyon sok pozitívuma lehetne. Aztán nagyon lényeges lenne a pedagógusképzés is.

E: Milyen követelményeket kellene alkalmazni a cigány gyerekek oktatásánál?

FM: Ugyanazt, mint a többiekénél. Ebben nem kellene megkülönböztetést tenni. Igaz, hogy a mai értékelési rendszer úgy rossz, ahogy van.

E: Milyen eszközökkel avatkozhat be az Országos Cigány Önkormányzat a cigány gyerekek oktatásába?

FM: Semmilyen eszköz nincs a kezünkben. Egy dolgot tudunk tenni, hogy figyeljük a kisebbségi jogok érvényesülését, és felhívjuk a helyi cigány önkormányzatok figyelmét arra, hogy milyen jogosítványaik vannak, hiszen sok esetben nem ismerik a saját jogaikat sem. Ezzel párhuzamosan kezdeményezzük, hogy ne csak a kisebbségi önkormányzat képviselői ismerjék a jogaikat, hanem a települések jegyzői is ismerjék a kötelezettségüket. A mi feladatunk az is, hogy kezdeményezzük és javaslatot tegyünk arra, hogy milyen szakmai képzések legyenek. A helyi cigány önkormányzatok feladata, hogy egy-egy ilyen képzésre kérjék fel a pedagógusokat.

E: Ön milyen iskolába járt, ill. milyen emlékeket őriz az iskoláról?

FM: Én Makón jártam általános iskolába. Közepesenél valamivel jobb tanuló voltam, az a típus voltam, aki vagy 1-est vagy 5-öst vitt haza. Hódmezővásárhelyen jártam középiskolába. Mint cigánynak, egyetlen negatív élményem volt, amikor az osztályfőnököm lányával

sikerült összeszűrni a levét. Akkor ez a pedagógus az osztály előtt elmondott mindenféle csavargó cigánynak, amire az volt a válaszom, hogy az ő lánya pedig egy kurva. Ennek az lett az eredménye, hogy az igazgató megkért, hogy hagyjam el az oktatási intézményt. Ez volt az első eset életemben, amikor a származásom miatt negatív hatás ért.

E: Általános iskolában nem volt ilyen élménye?

F M: Soha, semmi nem volt. Hozzáteszem, hogy az akkori kornak megfelelően – ez elég régen volt, még az '50-es években – Makó egy kis mezőgazdasági város lévén, az ott élő cigányokkal rendkívüli módon liberális volt. Az ott élő cigányok többsége a szórakoztatóiparban dolgozott, meg a konzervgyárban, ill. a hagymásoknál. Ebből következett, hogy nem voltak súlyos szociális problémák, bérből, fizetésből élt mindenki, nem volt munkanélküliség abban az időben. A középiskola után a vendéglátóiparban dolgoztam és marxista egyetemet végeztem. A rendszerváltás óta aztán a marxista egyetemi diploma már nem számít felsőfokú végzettségnek. Engem annak idején azért vettek fel a marxista egyetemre, mert cigány voltam és kellett oda egy cigány ember is, hogy bizonyítsák, lám-lám egy cigány is elvégezte ezt az iskolát, de végül is ennek köszönhetem, hogy később elkezdtem kisebbségi politikával foglalkozni.

E: A tanulásához a család milyen segítséget tudott nyújtani?

F M: Abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy édesanyám Komáromból származott, ahol akkor követelmény volt a hat elemi és utána a négy polgári elvégzése. Az én édesanyám 6 elemi és 4 polgárit végzett, édesapám pedig zenész volt. A családuk minden tagja elég tisztességesen tanult, hárman voltunk testvérek.

E: A tanáira hogy emlékszik vissza, az ő részükről érzett valamilyen megkülönböztetést?

F M: Nem, egyetlen egy ember volt csak, akinek nem voltam szimpatikus, ez a történelem tanárom volt, egy alkoholista ember.

E: Ha még egyszer kezdhethné az iskoláit, mit csinálna másképp?

F M: Nem hiszem, hogy más pályát választanék, mert meg vagyok elégedve, különösen most, amikor – ha nagyon kicsit is de – látok eredményt a munkámban. Amit most csinálók, azt nagyon szépnek találom. Úgy érzem, hogy ha lefrok vagy elmondok valamit, akkor annak hatása van. Ráadásul annak is örülök, hogy 3 gyermekem van.

E: Ők milyen iskolába járnak?

F M: Az első házasságomból van egy lányom, ő közgazdász, én inspiráltam. A másodikból két fiúgyermekem van, akik a Veres Péter gimnáziumba járnak, az egyik VI.-os, a másik VII.-es, a nagyobbik jogász akar lenni, a kisebbik régész.

E: Miben tud segíteni nekik?

F M: A gyerekeknek mindenképpen szükségük van plusz pedagógusra, magánórákra, mert a matematika nagyon kemény. Én már nem tudok segíteni nekik, már annyira öreg vagyok, hogy nem igazán értem a matematikát. A kicsinek meg a nyelvtan nem megy, ahhoz van szüksége segítségre. Ezzel szemben az irodalom rendkívül jól megy neki.

E: Volt nekik valamilyen rossz élményük az iskolában a származásuk miatt?

F M: A származásuk miatt nem. Legfeljebb a német tanárnál jelentkezett ez a probléma, de a magyar tanár pl. nagyon szereti a gyerekeket.

(Az interjút Gyorgyevics Zsuzsa készítette)

Horváth Aladár, a Roma Polgárjogi Alapítvány kuratóriumának elnöke

„Az elkülönített iskolákból nem vezet út a középosztályba”

E: Kérem, mutatkozzon be.

Horváth Aladár: Végzettségem szerint általános iskolai tanító vagyok. A tanítóságból kerültem a politikába 1988 végén, amikor elkértem a miskolci tanácstól azokat a terveket, amelyek a roma családok számára a Sajó parton építendő alacsony komfortfokozatú lakásokra vonatkoztak. Úgy gondoltam, hogy egy fiatal cigány értelmiségi nem engedheti meg, hogy tanítványait és roma társait gettóba különítsék el. Észre se vettük, és néhányan elindítottunk Miskolcon egy polgárjogi mozgalmat, mint kiderült, az elsőt Európában. A gettóellenes bizottság éppen ebben a hónapban tíz éves. A helyiek, néhány budapesti értelmiségi, és a szabaddá váló sajtó segítségével egy hónap alatt sikerült visszavonatni a tanácsal a miskolci cigány gettó felépítésére vonatkozó döntést. Utána egyik napról a másikra a politika centrumában találtam magam.

E: Hány évig tanított előtte?

H A: Három évig Miskolcon, és egy évig Körömben. A tanítóképző első éve után levelezőn folytattam a tanulmányaimat, mert összeütközésbe kerültem a főiskola hatalmasságaival. KISZ- meg pártcsinovnyikok följelentettek a rendőrségen, hogy nacionalista vagyok. Pedig csak egy cigány klubot akartam csinálni. A városi cigány gyerekeknek szerveztem egy gyerekklubot, ahová vasárnaponként a felnőttek is eljártak. Mindennel foglalkoztunk, elsősorban kultúrával: zenével, irodalommal, újságcikkek elemzésével. Aztán az egyik népművelő ismerősöm, aki segített abban, hogy helyet kapjunk a művelődési házban, rendőrtiszt lett. Szólt, hogy őt bízták meg a figyelemmel, és arra kért, hogy ne politizáljak.

E: Hogy került Sárospatakra?

H A: Azért mentem arra a főiskolára, mert Patak az én szememben szellemi centrumnak, a tudás fellegvárának számított. Mindjárt az első évben néprajzi önképzőkört szerettem volna csinálni, óriási hatással volt rám Erdély, ahová cigány és magyar népdalokat jártam gyűjteni. Osztályom bemutatkozó estjén középkori vásári komédiát rendeztem, amelyben minden náció megjelent, én pl. lókupec voltam. Nagyon sikeres volt. Azután tartottam egy estet, ahol cigány és magyar népdalokat énekeltem, felváltva. De hamarosan megkerestek a KISZ-esek, és azt mondták, hogy „felejtsd el, hogy cigány vagy, és te leszel az iskola kultúrosa”. Elég határozottan utasítottam vissza az ajánlatot. Ezután kezdődtek a provokációk és a sértegetések.

E: Hogyan került egyáltalán a főiskolára?

H A: Miskolcon érettségiztem. Nagyon jó általános iskolába jártam. Munkás gyerekek jártak oda, és én is munkás gyerek voltam. Nagyon jó tanulóknak számítottam az iskolában. Hatan voltunk testvérek, én voltam a legidősebb, és apámék nagyon ambicionálták a tanulásomat. A szüleim minden erejüket arra fordították, hogy tanuljak. De anyám korán megbetegedett, tüdő- és szívasztmája lett, 28 évesen, apám pedig, aki falusi zenészcsalád árva gyerekeiből lett miskolci munkás, elég sűrűn ivott. Amikor már sokan voltunk testvérek, kifáradtak a szüleim. A húgomnak pl. már ki kellett maradnia a középiskola első osztályából, hogy vigyázzon a kicsikre.

Az általános iskolában nagyon jó tanárim voltak, kiváló felkészültségű pedagógusok, akik soha nem éreztették velem, hogy „más” lennék, mint a többiek. VIII.-ban aztán elküldött

az osztályfőnököm, akit nagyon szerettem, az orvosi igazolásomért, és amikor jöttem vissza, megnéztem a saját jellemzésemet. És akkor azt olvastam csupa szép jelző után, hogy cigány. Nagyon fel voltam háborodva, hogy jön ez ide.

E: Korábban nem tapasztalt a tanárok részéről előítéletet?

H A: Nem, soha. Nagyon egyenlőség-elvű volt az iskola. Volt még néhány cigány gyerek az osztályban, de sem velük sem velem nem éreztek semmi ilyesmit. Azokat a cigány gyerekeket is szerették, akik nem voltak jó tanulók. Rám talán egy picit büszkébbek voltak. Ha jött valami fő akárki, akkor megmutattak neki.

E: A gyerekek részéről sem tapasztalt előítéletet?

H A: Nagyon ritkán. Csak, ha összeverekedtünk, akkor „cigányoztak”. Nagyon jó barátaim voltak, együtt nőttünk fel, apáink vasmunkások voltak. Apámnak nem volt szakmája, de mindenféle tanfolyamot elvégzett, ugyanúgy, mint a többiek. Kiváló szellemű ember volt, újításai voltak, megbecsülték őt a munkahelyén.

E: Jól kerestek?

H A: Nem kerestek jól. Jobb módú szegények voltunk, tehát olyanok, akiknek majdnem kitelte a hónap végéig a fizetés. Nem éhezünk, de nagyon szerény életmódra rendezkedtünk be. Öröm volt, ha kaptunk egy üveg kólát, vagy egy tábla csokoládét, s megehettük hatan. Nem volt nyaralás, ám nyaranta elmehettem a vidéki rokonokhoz bojtárkodni. Ez az élmény meghatározta a pályafutásomat.

E: A gimnázium milyen volt?

H A: A Kossuth-ba kerültem, ami akkor egy közepesen jó gimnáziumnak számított. Én voltam az egyetlen cigány az osztályban. Már elsőtől kezdve csináltam egy pol-beat együttest. A tanulásban nem voltam kudarcos, mert nagyon kevés erőfeszítéssel 3-as, 4-es tanuló voltam. De a világról rendkívül dekadens, pesszimista kép alakult ki bennem, mert úgy érzem, semmire nincs esély.

E: Itt sem tapasztalt előítéletet?

H A: Az első ilyen élményem az volt, amikor lett egy szőke barátnőm az osztályból és az osztályfőnököm behívatta a szüleit, és azt mondta nekik, hogy vigyázzanak a lányukra, mert én egy olyan népségből származom, amelyik forró vérű. Ezt az az osztályfőnököm mondta, aki egyébként egy nagyon rendes ember, egy nagyon jól felkészült, szóval egy fantasztikus tanárnő volt. De az előítéletek benne is megvoltak a cigányokkal szemben. Akkor én teljesen megdöbbsentem. Mint ahogy attól is, hogy az osztálytitkár is közölte barátnőmmel, hogy nem hozhat szégyent a magyarokra egy cigány fiúval.

E: Öltözködésben és fogyasztásban nem volt lemaradva a többiektől?

H A: Ez egy nagyon érdekes időszak volt. Akkor volt divat a csöves-kultúra. A városban a magyarok voltak a csövesek és a cigányok voltak a digók, akik diszkóztak, vagányok voltak és nagyon szépek. Ez a két társaság annyira elkülönült, hogy a város főutcájának az egyik oldalán volt a digók, a másikon a csövesek törzshelye. Én meg intellektuálisan csöves voltam, mert azok voltak a gádzsó barátaim, de érzelmeimben digó, és eljártam a digó közösségekbe is, mert szerettem őket. A digó akkor egy etnikai kategória is volt, és a cigány barátaim oda tartoztak. De amikor eljött a 17. születésnapom, akkor elbúcsúztam tőlük. Már előtte is az volt, hogy ha a diszkóban kitért a verekedés, engem hazavittek, átadtak apámnak, és ők mentek vissza és kiverték a diszkót. A 17. születésnapomon aztán végleg azt mondtam, hogy fiúk, nekem tanulnom kell. Sírtunk egy nagyot, és elbúcsúztunk.

Apám munkahelyén kötöttek velem egy ösztöndíj-szerződést, ami arról szólt, hogy kapok havi 500 Ft ösztöndíjat, ha továbbtanulok. Azt várták el tőlem, hogy közgazdász vagy jogász legyek, és ha elvégzem az egyetemet, akkor visszamenjek dolgozni a kohászatba. Ezt két évig fizették. Érettségi után felvételiztem a miskolci jogi fakultásra, de a lexikális tudásom kevésnek bizonyult. A szóbelim ötös lett, de az írásbelim csak kettes. Nem vettek fel. Akkor elmentem dolgozni apám mellé a kohászatba két évre. Nagyon tanulságos időszak volt ez számomra, sok cigány dolgozott akkor a kohászatban, különösen azokon a nehéz munkahelyeken, ahol én is megfordultam. Egy év munka után újra jelentkeztem a jogi egyetemre, de akkor sem vettek fel. Ezután Balogh Artilla költő barátom azt tanácsolta nekem, hogy hagyjam a jogot, mert az nekem túl száraz tudomány. Ebben az időben már gyűjtöttem a cigány népdalokat, feldolgoztam őket, és nagyon érdekelt a cigány kultúra. A következő évben már a sárospataki tanítóképzőbe felvételiztem, ahova majdnem maximális pontszámmal vettek fel. Kapcsolatba kerültem Daróczy Ágival és Zsigó Jenővel, akik óriási hatással voltak rám. Bekapcsolódtam a gyerek-táboroztatásba és a folklórmozgalomba, és azon gondolkodtam, hogy mit is lehetne az általános iskolában kezdeni a cigány gyerekekkel.

E: Hogy került a tanítóképzőből Körömbé?

HA: Ott kaptam állást a kisegítő iskolában. Ez Miskolctól olyan 20 kilométerre van a Sajó partján. Vittem magammal Patakról egy asszonyt is, a feleségemet, aki a sok konfliktusos helyzetemben végig mellettem maradt. Beköltöztünk egy albérletbe, aztán egy másikba, és végül a cigánytelepen találtuk magunkat egy öreg házaspár tisztaszobájában. Abban az iskolában majdnem minden gyerek cigány volt. A körzetesítéssel bevitték a normál iskolát a szomszéd faluba, amit fölfeljesztettek és az elsorvasztott Körömben maradt a kisegítő iskola. A normál iskolában csak mutatóban voltak cigányok, a kisegítőben pedig két vagy három szegény parasztyereken kívül mindenki az volt. Drámai volt a helyzet. Az iskola minőségét és ellátottságát tekintve kb. 20 évvel volt elmaradva a központi iskolától. A tanárok többsége kényszerűségből került oda, mert máshol nem kapott helyet. Általában fiatalok voltak, akik ezt a munkahelyet átmenetinek tekintették. Szabályos feudális viszonyok uralkodtak a cigány szülők és a pedagógusok között. A tanárok pl. egyoldalúan tegezték a cigány szülőket.

E: Hogy került el onnan?

HA: Körömben nem biztosítottak szolgálati lakást, és 1986 tavaszán már vártuk első gyermekünket. A volt miskolci iskolám igazgatója szólt nekem, hogy szervezett az egyik miskolci szegénytelepen, a Béke szállón egy osztályt a túlkoros cigány gyerekeknek. A Béke szálló onnan kapta a nevét, hogy eredetileg szociális lakások épültek ott a gyári munkásoknak. Most fele-fele arányban laknak ott a cigányok és a magyarok. Szóval ez az igazgató szólt nekem, hogy ha odamennék dolgozni, tudna szerezni nekünk egy szolgálati lakást is. Elfogadtam az ajánlatot és beköltöztünk Miskolcra. Megkaptam azt az első osztályt, ahova csupa olyan túlkoros cigány gyerek járt, aki máshol „selejtessenek” bizonyult. Utolsó éves voltam a főiskolán, egy évet még képesítés nélkül tanítottam. Nagyon örültem ennek a lehetőségnek. Azt gondoltam, hogy egy ilyen homogén cigány osztályban sikereket lehet elérni, mert a gyerekek egy helyről jönnek, mert közös a kultúrájuk, mert nincs cigányellenesség, mert közel azonos mértékű a lemaradásuk. Azonban hamarosan rá kellett jönnöm, hogy ez zsákutca. Hiába voltunk meg nagyon jól egymás között, csakhamar kiderült, hogy a gyerekek az iskolán belül teljesen elszigetelődnek a többiektől, nemcsak hogy más osztályban tanulnak, hanem máshol is játszanak, máshol is esznek és az egész életük elkülönülten zajlik. Akkor döböntem erre rá, amikor az egyik kislány megkérdezte tőlem, hogy tanár bácsi, nekem

miért nincs magyar barátom. Akkor jöttem rá, hogy egy elszeparált kis közösség a miénk, és hogy ez így nincsen jól. De közben behívtak egy évre katonának. Amikor harmadikban visszavettem az osztályt, a gyerekek nagyon rossz állapotban voltak. Egy alkoholista tanárnőt kaptak helyettem, aki egyáltalán nem törődött velük. Még egy évig tanítottam, de aztán közbeszólt a politika. Megszerveztük a miskolci gettóellenes bizottságot, és ebből egy országos hírű polgárjogi tiltakozás bontakozott ki. Kiderült, hogy a miskolci cigány-gettó terve egy nagyszabású csereháti rendezési tervbe illeszkedett, vagyis az elvtársak akkor úgy vélték megoldani a cigány-problémát, hogy nem egyszerűen egy cigány-városrészt, hanem egy egész cigány-régiót hoznak létre. De 1989-ben ezt szerencsére már nem lehetett megcsinálni.

E: Hogyan alakult ezután a politikai pályafutása?

HA: 1989 tavaszán megalakult a Phralipe nevű polgárjogi egyesület, amelynek én ügyvivője, ill. a miskolci szervezet elnöke lettem. A Phralipét hét roma értelmiségi szervezte meg. Ebben az időszakban a roma értelmiségiek nagyon intenzíven együttműködtek a demokratikus ellenzék szociálisan érzékeny tagjaival, akik kifejezetten segítettek az emberi jogok és a kisebbségi jogok védelmére szervezett Phralipét. Megfogalmaztuk az alapelveket, hamarosan kezdtek létrejönni a helyi csoportjaink elsősorban Borsod megyében. Lényegében ez volt az első, az állampárti cigány szervezetektől is független szervezet, amely világosan és egyértelműen megfogalmazta a rendszerváltozás roma szempontjait és érdekeit. Az egy érdek időszak volt, nagy volt a szabadság, pezsgett a közélet, minden nap történt valami. Hittünk abban, hogy cigánypolitikában is lebonthatók az állampárti struktúrák. Idealisták voltunk. Téziseinket elküldtük az akkor szerveződő új politikai pártoknak, és kértük, hogy a romák problémáit is jelenítsék meg a programjaikban. Egyedül az SZDSZ válaszolt. Leültünk tárgyalni és felajánlották, hogy a Phralipe delegáltjait felveszik a párt választási listájára. A Phralipe négy képviselőt ajánlott, köztük engem. Végül is az 1990-es választások során ketten kerülünk be a Parlamentbe az SZDSZ listáján, Hága Antónia és én. Így lettem parlamenti képviselő. Otthagytam Miskolcot, felköltöztünk a családommal együtt Pestre.

E: Hogy érezte magát friss képviselőként?

HA: Enyhén szólva szorongtam a rám nehezedő felelősségtől. Az emberjogi bizottságban kezdtem el dolgozni, az Alkotmány módosításával a romák, mint etnikai kisebbség alkotmányos elismertséget nyertek. Mi értük el, hogy az alaptörvénybe bekerült a helyi és országos önkormányzat felállításához való jogosultság is. De sajnos pillanatok alatt elkezdődtek az atrocitások a cigányok ellen. Jött az egri pogrom, a csebokszári lakótelep elleni támadás, majd a miskolci bőrfejúk és Putnokon a rendőrök brutalitása. Ahogy a konzervatív nemzeti kormány elkezdte működését, és ahogy a roma önszerveződés is elindult, felerősödtek a nyíltan rasszista megnyilvánulások. A régi állampárti rendszer mindent lefojtott, most viszont minden indulat szabad utat kapott. Többek között megjelentek a bőrfejúk a fasiszta ideológiákkal. Az akkori kormány ill. az igazságszolgáltatás szervei nem léptek fel velük szemben, és ez bátorítást adott nekik. Fontos volt, hogy a Parlamentben fölállhattam és tiltakozhattam ezek ellen, vagy hogy kivihettem az utcára az embereket tiltakozásul a rasszista erőszak ellen. Pl. 1993. július 11-én Egerben háromezren vonultunk végig a városon méltóságteljesen. Számomra ez volt a cigánypolitika történetének mindmáig legszebb napja.

Ez nagyon nehéz, de fontos időszak volt. Létrehoztuk a Roma Parlamentet, amelybe minden fontos cigány szervezet belépett, lelkesek voltunk, és éreztük, hogy valami történik. Módosítási indítványom nyomán több pénzt kaptak a nemzetiségi szervezetek és intenzíven beindult az önszerveződés. Közben az állami kisebbségi hivatal vezetői megijedtek a cigány szervezetek aktivitásától. Korábban ahhoz szoktak hozzá, hogy az általuk kiválasz-

tott, és alkalmasnak tartott, hajlékony, jól kezelhető emberek válnak roma vezetőkké, és nem tetszett nekik, hogy olyan szervezetek jönnek létre, amelyeket felülről már nem tudnak irányítani, akik saját programmal és jövőképpel rendelkeznek. Mindent megtettek azért, hogy megosszák a cigány szervezetek vezetőit, hogy ellentétet szítsanak közöttük. Ez sikerült is. 1993-ban a régi népfrontos cigány szervezetek után a Phralipe is kivált a Roma Parlamentből. 1994-ben a Roma Parlamentnek nem sikerült megegyeznie az SZDSZ-szel, és döntenem kellett, hogy párt képviselő leszek, vagy független roma politikus. Az utóbbit választottam, és így már nem jutottam be a Parlamentbe.

E: Közben létrejöttek a cigány önkormányzatok.

HA: Igen, 1994-ben megválasztották a kisebbségi önkormányzatokat, ahol mi elég sikertelenül szerepeltünk. Ez részben meglepő, részben szükségszerű. A mindenkori kormányoknak a cigány önkormányzatok élén olyan emberekre volt szükségük, akik befolyásolhatók, hajlíthatók és kompromisszum-készek. Én soha nem voltam ilyen. 1995-ben barátaimmal létrehoztuk a Roma Polgárjogi Alapítványt, ami pártoktól és kormányoktól teljesen független szervezet. Jogvédő és válságkezelő munkánk abból indul ki, hogy a megkülönböztetést és a kirekesztést tartjuk a legfőbb ellenségünknek. Helyi szinten együttműködünk a cigány kisebbségi önkormányzatokkal is. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy ha valaki megkeres bennünket valamilyen problémával, annak segítünk. Az elmúlt három évben Miskolcon, Pécsen és Debrecenben sikerült egy-egy térségi irodát létrehozni, ahol jogászok, szociális munkások és roma polgárjogi aktivisták dolgoznak. Az alapítványnál és a jogvédő irodánál összesen 12 fő dolgozik. Az alapítvány szolgáltatásai ingyenesek.

E: Honnan van a pénz?

HA: Pályázati úton megszerzett pénzekről van szó, elsősorban a Soros Alapítványtól kapunk támogatást, egy-egy projektre a fővárostól és a szociális minisztériumtól is. A teljes évi költségvetésnek kb. 10%-át teszi ki az az összeg, amit állami szervektől kapunk. Nagy munkát jelent összeszedni a pénzt, annak ellenére, hogy nagyon keményen és nyugodtan mondhatom, hogy sikeresen dolgozunk. Hosszú évek erőfeszítése kell ahhoz, hogy elfogadtassuk az emberekkel és az intézményekkel a polgári jogok elismerését és a polgári értékek tiszteletben tartását, különösen, ha cigány polgárokról és az ő jogaikról van szó. Igen mélyen gyökerezik a magyar kultúrában az előítéletes gondolkodás, a mindennapos rasszista megkülönböztetés a gyűlölködés. És ez a szerencsétlen sorsú nép, a cigány, ezt eltűri, mert ehhez szoktatták. Ezért ilyen nehéz a munkánk és ezért olyan sok a kudarcunk. De néha sikerül nagyon jó és nagyon fontos dolgokat produkálnunk. Sokan fordulnak hozzánk ügyes-bajos dolgaikkal, és mindenkinek ügye szűnik meg.

E: Valami ilyesmit csinál a kisebbségi ombudsman is.

HA: Igen, de mégsem. A kisebbségi ombudsman betekinhet a legtöbb aktába, minden intézmény köteles őt tájékoztatni, bár adódnak viták az ügyészséggel és a bíróságokkal. Perben azonban nem képviselhet senkit, neki csak a nyilvánosság az eszköze. Minket viszont nem kötelesek a hivatalok tájékoztatni, de ügyvédek segítségével elláthatjuk ügyfeleink képviselőt, ha igazságtalanságot tapasztalunk. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy kiegészítjük egymást. Előfordul, hogy ha valamilyen diszkriminációt vagy jogsértést tapasztalunk, kezdeményezzük az ombudsmani vizsgálatot, mint pl. Székesfehérváron, ahol a romákat a belvárosból városszéli bádoggal-telepítésbe akarták telepíteni.

E: Volt-e a közelmúltban valamilyen oktatási ügye az alapítványnak?

HA: A tiszavasvári ügy volt ilyen. A *Magyar Narancs* cikke alapján szereztünk róla tudomást, ahonnan kiderült, hogy a tiszavasvári általános iskolában 1997 tavaszán külön ballagást

rendeztek a cigány gyerekeknek. Ahogy máskor is lenni szokott, egy szakemberekből álló tényfeltáró csoport elutazott Tiszavasváriba és megvizsgálta közelebbről a helyzetet. Interjút készítettünk a gyerekekkel, a szülőkkel és a tanárokkal. Kiderült, hogy a külön ballagás csak a jéghegy csúcsa, mert Tiszavasváriban a társadalmi szegregációnak szinte minden formája jelen van. Külön településrészen laknak a magyar cigányok és az oláh cigányok, a cigány gyerekek külön iskolaépületbe járnak, nem használhatják a tornatermet és a büfét sem. Amikor rákérdeztünk az önkormányzatnál a szegregáció okára, akkor egyrészt azt mondták, hogy ez hagyományosan alakult így, másrészt, hogy 1995 óta nagyon sikeres felzárkóztató programot csinálnak, amihez természetesen meg is kapják az állami támogatást. Egyébként is úgy gondolják, hogy ha a cigányság önálló nemzetiség, akkor megilleti, hogy külön iskolát hozzanak létre számára, és hagyományteremtő szándékkal szerveztek külön ballagást a cigány gyerekeknek. Nem értették, hogy a cigány gyerekek miért nem akarják a cigány Himnuszt, miért akarják a magyar Himnuszt hallani és miért akarnak a magyar gyerekekkel együtt ballagni, holott ők cigányok.

Megpróbáltam elmagyarázni nekik, hogy hány törvényt sértettek meg. Hogy először meg kellett volna kérdezni a szülőket, hogy romának tartják-e magukat és akarnak-e egyáltalán élni a kisebbségi jogaikkal, hogy igénylik-e a gyerekeik számára a felzárkóztatást, részt kívánnak-e venni ebben az oktatási programban, és hogy hozzájárulnak-e egyáltalán ahhoz, hogy őket cigányként regisztrálják. Megpróbáltam elmagyarázni, hogy az Alkotmány, az adatvédelmi törvény és a kisebbségi törvény megfogalmazza a szabad identitás-választás jogát, tehát azt a liberális elvet követi, hogy az a cigány, aki magát annak tartja, és hogy az adatvédelmi törvény a kisebbségi hovatartozásra vonatkozóan nagyon szigorú adatkezelési szabályt ír elő. Tehát az etnikai hovatartozást csak akkor lehet megjelölni, ha az érintett ehhez írásos hozzájárulását adja.

E: Milyen szempontok alapján kerültek be a gyerekek a cigány iskolába?

HA: Az volt a szempont, hogy ők cigányok, és ez az iskola van közel a cigány telephez, tehát körzetileg is oda tartoznak.

E: Volt különbség a cigány és a magyar iskola között?

HA: A magyar iskola viszonylag jól felszerelt volt, a cigányok részére kialakított iskola pedig a 60-as évek színvonalán állt. Amikor ott jártunk, az osztályban a táblán kívül volt egy szekrény, amiben a gyerekek iskolai felszerelését tartották, a falon pedig egy orosz festmény lógott, ami az Auróra cirkálót vagy valami ehhez hasonló ábrázolt. Kb. ennyi volt az iskola felszereltsége.

Mi ezt a problémát először úgy kezeltük, hogy megpróbáltuk rábeszélni őket, hogy ezt a nagyon durva szegregációt saját akaratából szüntesse meg az iskolafenntartó önkormányzat. Ők azonban ennek ellenálltak. Az egyik érv az volt, hogy a gyerekek azért kerültek ebbe az iskolába, mert nem tudtak megfelelni a másik iskola elvárásainak, a másik a tetvesség volt, vagyis az, hogy azért ballagtatták külön a gyerekeket, hogy a fertőzésveszélyt megakadályozzák, a harmadik pedig a hagyományteremtő szándék volt a cigány-ballagásra vonatkozóan. A pedagógusok sérve érezték magukat, hogy ők a cigány iskolában tanítanak és hogy ők az áldozatai ennek az egész helyzetnek. Azt mondták, hogy ők egy olyan cigány-felzárkóztató program szerint dolgoznak, amelyet a minisztérium engedélyezett és ezt nem értékeli senki.

Ezután felvilágosítottuk a gyerekeket és a szülőket arról, hogy itt nagyon súlyos törvényt sértés történt, és megkérdeztük tőlük, hogy akarják-e polgári peres úton érvényesíteni az érdekeiket. 17 gyerek, ill. szülő közül 13 vállalta a peres eljárást és mi benyújtottuk a nevük-

ben a keresetet a bírósághoz. Azt kértük a bíróságtól, hogy állapítsa meg a diszkrimináció tényét, tiltsa el az iskolát az elkülönítés gyakorlatától és a fenntartó fizessen személyenként fél-félmillió Ft kártérítést a gyerekeknek. Három tárgyalás után a nyíregyházi bíróság első fokon megállapította a megkülönböztetés tényét és személyenként 100 ezer Ft nem anyagi kártérítést állapított meg. Ezután az önkormányzat is és mi is fellebbeztünk. Az önkormányzat azért, mert nem ismeri el a diszkriminációt, mi pedig azért, mert nem értettünk egyet a bírósággal abban, hogy az elkülönítés ésszerű és arányos volt. Véleményünk szerint ugyanis csak akkor ésszerű az elkülönítés, ha önkéntes és azt a célt szolgálja, hogy az érintett gyerekek olyan plusz szolgáltatásokat kapjanak, amelyekkel a hátrányaikat sikeresen leküzdhetik, és akkor arányos, ha ez olyan időtartamban történik, hogy az iskoláztatás első évei alatt ledolgozhatók a hátrányok és a gyerekek visszavezethetők a normál közoktatási rendszerbe. A szakértők véleménye szerint maximum 3 év lehet, amikor az elkülönítés még arányosnak tekinthető. Egyébként sem tekinthető ésszerűnek a gyerekek elkülönítése a készletárgyakból és különösen tornából nem, amikor a felzárkóztatás ideje alatt a tornacsarnokot nem használhatják. Tehát ebben az esetben tökéletesen bizonyítható, hogy faji elkülönítésről van szó. A romákat nem nemzetiségként kezelik. A nemzetiség csak álca, ill. ürügy arra, hogy a szűkös forrásokkal rendelkező önkormányzat költségvetési pénzt szerezzen a cigány gyerekek után. Ráadásul kiderült, hogy a települési önkormányzat annyival csökkentette az iskola fenntartásához való hozzájárulását, amennyivel több pénzt kapott etnikai fejkvóta címén a roma gyerekek után. Ez lényegében azt jelenti, hogy a cigányok ebből a pénzből egy fillért sem kapnak, vagyis semmivel nem fordít több pénzt az önkormányzat az oktatásukra, akár jár nekik a fejkvóta akár nem. Tehát nem lesz jobb minőségű iskola, jobban fizetett tanerő és jobb szolgáltatás ettől az iskolában. Kiderült, hogy a fejlesztési célra fordított pénz egy tizede volt a cigány iskolában annak, amit a „nagy” iskolára fordítottak. Tehát a „nagy” iskola fejlesztése a cigány iskola kárára történt. Azt reméljük, hogy másodfokon ezeknek az érveknek is helyt ad a bíróság. Azért tartjuk ezt fontosnak, mert a tisztasvári ügy precedensértékű. Az első fokú bíróság nem foglalkozott szakmai és oktatáspolitikai kérdésekkel. Mi ugyan kértük, hogy hallgassanak meg szakembereket, de erre nem került sor. Reméljük, hogy majd másodfokon ez is megtörténik.

E: Történt valamilyen változás az iskolában az eljárás megindulása óta?

HA: Nem. Minden ugyanúgy megy, csak még óvatosabbak lettek a pedagógusok, és 98-ban már nem volt külön ballagás. Már nem merült fel, hogy tetvesek, vagy nem tetvesek a gyerekek. Egyébként 97-ben sem voltak tetvesek. Bemutattuk a bíróságon azt a video-kazettát, ami a ballagásról készült, a gyerekek gyönyörűek voltak, fehér ingben, tisztán, tele virágokkal.

E: Volt-e hasonló esetük más iskolákban?

HA: A hajdúhadházi eset. Ott a kérelés szintén csak a jéghegy csúcsa volt. Mert amikor megnéztük közelebbről, hogy mi van az iskolában, akkor azt mondtuk az önkormányzatnak, hogy csak abban az esetben biztatjuk arra a szülőket, hogy a kérelési eset után engedjék el újra a gyerekeiket az iskolába, ha látjuk annak az esélyét, hogy megszüntetik a szegregációt. Akkor erre ígéretet kaptunk, sőt arra is, hogy megvizsgálhatjuk a hajdúhadházi helyzetet. Arra kaptunk felhatalmazást, hogy átvilágítsuk a hajdúhadházi iskolákat, mondjuk el, hol vannak a problémák, és ha igényli az önkormányzat, tegyünk javaslatokat. A tényfeltáró csoport áttanulmányozta a pedagógiai terveket és a dokumentumokat. Arra voltunk kíváncsiak, hogy kit tekintenek az iskolák cigánynak, hogy történik a gyerekek kiválasztása a cigány iskolába, milyen minőségű és színvonalú oktatást kapnak a cigány gyerekek, és

hogy mennyire „ésszerű és arányos” az elkülönítés. Két nap után azonban leállította a munkát a polgármester arra hivatkozva, hogy neki nincs felhatalmazása arra, hogy megrendeljen egy ilyen iskolai átvilágítást.

Mi azonban a két napos munka alatt is nagyon érdekes dolgokat tapasztaltunk. Pl. azt, hogy a cigány iskolában az alsó tagozatos tanároknak kétszer olyan magas az óraszámuk, mint a nem cigány iskolában tanítóknak. A cigány gyerekeket tanító felső tagozatos tanárok pedig 4–5 féle tantárgyat tanítanak, olyanokat is, amelyekhez nincs meg a szakirányú végzettségük. Az derült ki, hogy itt egy nagyon tudatos szegregációs gyakorlatról van szó, amit a helyi politikai erők kifejezetten ambicionálnak. Több olyan esetről tudunk, hogy a szülő a központi iskolába akarta beírni a gyereket, de ott azt mondták neki, hogy az ő gyereke nem ide fog járni, hanem a cigány iskolába, anélkül, hogy ehhez a szülő beleegyezését kérték volna, vagy ezt a döntést valamivel megindokolták volna. Mi a változtatási javaslatainkat és az összes tapasztalatunkat leírtuk egy tanulmányban és abban maradtunk a polgármesterrel, hogy ha ezt elolvassák, akkor az önkormányzati testület eldönti, hogy vagy együttműködik velünk az általunk tett javaslatok megvalósításában, vagy peres útra visszük a dolgot. 156 gyerek 92 törvényes képviselőjétől kaptunk felhatalmazást arra, hogy érdekeiket jogi úton képviselhesük.

E: Tudomásukra jutott-e több ilyen eset is?

HA: Igen, több is, de egyelőre ezt a két esetet tekintjük „iskolapéldának”, ezeket akarjuk nyilvánosságra hozni, és felhívni a kormány figyelmét arra, hogy tegyen lépéseket a törvények és a jogállami normák betartására, a helyi cigány önkormányzatok, a szülők, és a jogvédő szervezetek figyelmét pedig arra, hogy vegyenek igénybe polgárjogi eszközöket az iskolai elkülönítés megszüntetése érdekében.

E: Mennyire lehet gyakori az elkülönítés?

HA: Radó Péter közöl egyik tanulmányában adatokat a cigány iskolákról egy 1995-ös nem teljes körű felmérés alapján. Azt írja, hogy 132 településen működtetnek elkülönített cigány iskolákat vagy cigány osztályokat. Valószínűleg lényegesen magasabb ez a szám, mert alig van Magyarországon olyan település, ahol az iskolában ne különítenék el a roma gyerekeket. Alapvetően az motiválja az iskolákat, hogy ez plusz pénzt jelent, másrészt nagyon erős a társadalmi nyomás az iskolákra annak érdekében, hogy válasszák külön a rossz helyzetű cigány gyerekeket a magyar gyerekektől, és ennek az iskola eleget tesz. Erősíti ezt a folyamatot a városokban és falvakban is megfigyelhető társadalmi kettészakadás, a földrajzi elkülönülés, a gettósodás is.

E: Lehet, hogy az iskolai elkülönülés sok esetben csak ezt követi.

HA: Vannak olyan települések, pl. az elcigányosodó kis falvak, ahol egy korábbi hibás településpolitika miatt következett be a lakóhelyi elkülönülés, és ezért kerülnek most külön iskolába a cigány gyerekek. Itt nyilván nem lehet iskolai szegregációról beszélni. De vannak olyan városok és falvak, ahol a földrajzi elkülönültség nem indokolja az iskolai szegregációt, és ott is elkülönítik őket az iskolákban.

E: Mi a véleménye a cigányoknak járó etnikai és felzárkóztató kvótákról?

HA: Ezekkel alapvető problémák vannak. Adva van egy kisebbség, amely rasszjegyek szerint megkülönböztethető, és ezt a kisebbséget elvileg nemzeti jogokkal ruházták fel. Ennek a félmillió populációnak a jelentős része, szerintem több mint fele azonban különböző történelmi és társadalmi folyamatok következtében nem tekinti magát nemzetiségnek, és nem is akar nemzeti jogokat. Vagy azért, mert asszimilálódni akar, vagy azért, mert nem

akar ilyesmivel foglalkozni, vagy, mert diszkriminálva érzi magát azáltal, ha őt a többség romaként határozza meg. A cigányságnak kb. egyharmada vállalja csupán a roma identitást, de ennek a csoportnak sincs biztosítva sem az oktatásban, sem a kultúrában, sem a társadalmi közéletben, hogy nemzetiségi jogaival élhessen, mert a többségi politika olyan cigány szervezeteket és intézményeket hoz létre, ill. olyan csoportokat választ ki ezek működtetésére, amelyek a többségi érdekeknek felelnek meg és nem a kisebbség érdekeinek. A többség a cigányt egy faji-szociális kategóriaként tartja számon, az oktatási rendszer ily módon szelektálja a gyerekeket és különíti el a többiektől.

E: A cigány nemzetiségre nem ugyanolyan törvények vonatkoznak, mint a többi nemzeti kisebbségre?

H A: Nem, itt diszkriminációról van szó. Ha megnézzük pl. az 1993-as kisebbségi törvényt, abban azt találjuk, hogy a cigány kisebbség iskolázottsági hátrányainak csökkentése érdekében „sajátos” oktatási feltételek teremthetők. Tehát a cigány kisebbség egy részére jellemző hátrányokat a törvény az egész nemzetiségre vonatkozó hátrányként fogalmazza meg. Tehát az egész nemzetiség hátrányos helyzetű csoportként van definiálva. Ez szerintem diszkrimináló és rasszista szemlélet. Ennek a következménye, hogy olyan oktatási dokumentumok, mint a NAT vagy a miniszteri rendelkezések már „cigány felzárkóztatásról” beszélnek. Tehát itt egymásba csúszik a szociális probléma és a nemzetiségi kérdés, ami más nemzetiségeknél nincs így. A cigányok esetében ez erősíti a faji-szociális szemléletet, tehát azt, hogy aki cigány, az felzárkóztatandó és elkülöníthető. Ráadásul nem a cigány maga dönti el, hogy ő cigány-e, hanem a többség dönti el, hogy ki a cigány.

Mi azt az álláspontot képviseljük, hogy meg kell szüntetni ezt a diszkriminatív és rasszista szemléletet, ami a nem cigány szegényekkel szemben is diszkriminatív. Mert miért nincs nekik is joguk a felzárkóztatásra? Szerintünk külön kell választani a szociális jogokat a nemzetiségi jogoktól, és minden szegény gyerek számára biztosítani kell a hátrányos helyzet felszámolásához szükséges támogatásokat. Aki ezen felül és ettől függetlenül magát nemzeti kisebbségként definiálja és írásban kéri, hogy az ő gyerekének biztosítsanak az iskolában nemzetiségi oktatást, annak ehhez legyen joga. Ha ezt egy iskolából nyolc gyerek kéri, akkor a kisebbségi törvény szerint meg kell szervezni a nemzetiségi oktatást.

E: Ezt a diszkriminatív kisebbségi törvényt 1993-ban fogadta el a Parlament, amikor Ön országgyűlési képviselő volt.

H A: Igen, ott ültem akkor a Parlamentben, és be is nyújtottam a módosító indítványokat a törvényhez, de miután nem fogadták el, én sem fogadtam el a törvényt. Már akkor elég pontosan láttam a törvény hibáit, de akkor ez egy pártok közötti konszenzussal elfogadott törvény volt, és a képviselők 95%-a megszavazta.

E: Történt-e azóta kísérlet ennek a törvénynek a módosítására?

H A: Jelenleg egyedül az Országos Cigány Önkormányzatnak van jogi eszköze arra, hogy oktatáspolitikai kérdésekben vétőjogot érvényesítsen, de a testület, mintha nem lenne tisztában felelősségével, egyetlen lépést sem tett ebben az ügyben, annak ellenére, hogy mi többször szorgalmaztuk, leírtuk és minden fórumon elmondtuk, hogy ezt a diszkriminációt meg kell szüntetni.

E: Tudomásom szerint 1996 óta külön kvóta van a nemzetiségi oktatásra és külön a felzárkóztatásra.

H A: Ez igaz, de a cigányok esetében a nemzetiségi kvótát is felzárkóztatásra használják, és nem kérdezik meg a cigány gyerekeket ill. a szülőiket arról, hogy ezt igénylik, vagy nem.

Gyakorlatilag cigány nemzetiségi oktatás egyáltalán nem létezik, de miután a törvény lehetővé teszi a nemzetiségi kvóta felzárkóztató programokra történő felhasználását, ezzel a lehetőséggel élnek az iskolák. Szerintünk viszont a nemzetiségi identitás ápolása és a felzárkóztatás egymástól eltérő feladatok, tehát az ezekre szánt összegeket a törvényi szabályozás, a költségvetés és a gyakorlati felhasználás szintjén is el kellene választani. Az lenne helyes, ha a felzárkóztató kvóta minden szegény gyerekeknek járna, függetlenül attól, hogy milyen nemzetiségű, az etnikai kvóta viszont csak nemzetiségi oktatásra lenne felhasználható. Ugyanúgy, ahogy nem lehet külön cigány szociálpolitikát csinálni, ne lehessen külön cigány felzárkóztató programokat sem. Székesfehérváron is az volt a probléma, hogy az önkormányzat szerint a magyaroknak szociális bérlakás járt, a cigányokat viszont konténerekbe akarták költöztetni. Ott sem volt jogos a diszkrimináció és az iskolában sem jogos.

E: Hogyan változott a cigány gyerekek oktatási helyzete a rendszerváltás óta?

HA: Egy lassú javulási folyamat figyelhető meg, de ez jóval kisebb mértékű annál, ami a nem cigány népesség esetében tapasztalható. Tehát annak ellenére, hogy van javulás, az olló egyre szélesebbre nyílik, egyre nagyobb a távolság a cigányok és nem cigányok iskolázottsága és társadalmi esélyei között.

E: Nem arról van szó, hogy az olló az egész társadalomban nyílt szélesebbre a szegények és a nem szegények között?

HA: Arról van szó, hogy a cigányok egyszerre szegények és egyszerre diszkrimináltak etnikailag. A szegénység oka nagyon gyakran éppen a történelmileg folyamatos társadalmi kirekesztettség és megkülönböztetés. Mert ha egy roma gyereket külön oktatnak az általános iskolában, nyilvánvalóan kevesebb esélye lesz arra, hogy középiskolába menjen, hogy jó szakmát szerezzen, vagy eljusson a diplomáig, és a munkaerőpiacon megállja a helyét. Tehát nagy valószínűséggel a most 80%-ban munkanélküli cigányok gyerekeiből is munkanélküli lesz, mert a települési gettóból és az elkülönített iskolákból nem vezet út a középiskolába. A tipikus „karriert” számukra a börtön, a drog és a szegény-bűnözés jelenti. Megfigyelhető, hogy azokon a településeken, ahol jól működnek a cigány közösségek, tehát ahol létezik cigány identitás, ahol a cigányoknak jó vezetőik vannak, akik képesek példát mutatni, ott a szülők nagyon is ambicionálják gyerekeik oktatását és nagyon fontosnak tartják az iskolát. Jó néhány olyan település van pl. a Dél-Dunántúlon, Somogy és Baranya megyében, ahol elsősorban szegény Bogdán János munkájának ill. a pécsi Gandhi Gimnázium munkájának eredményeként nagyon sokat javult a gyerekek iskoláztatása.

E: Ha jól tudom, Ön a Gandhi Közalapítvány kuratóriumának az elnöke.

HA: Igen. A Gandhi Gimnázium a világ egyetlen roma középiskolája. A diszkriminációra jellemző, hogy folyamatosan igen nehéz anyagi problémákkal küszködik, mert míg a többi nemzetiségi középiskola egy összegben kapja meg a kormányoktól azt a támogatást, amivel létrehozhatja a középiskoláját, a cigány nemzetiségi középiskola létrehozására évente csepegtet kisebb-nagyobb összegeket a költségvetés. Most pl. a tornacsarnok építését nem tudjuk befejezni, a tanítás a kollégium épületében folyik, és még el sem kezdtük az iskola építését. A kormányok részéről egy kifejezetten képmutató magatartás figyelhető meg. Egyrészt büszkék arra, hogy nálunk van a világ egyetlen roma középiskolája, másrészt sajnálják rá a pénzt és a minisztérium ügyintézésének a lassúsága és nehézkessége kifejezetten hátráltatja, ill. veszélyezteti az iskola működését. Ettől függetlenül a gimnázium működik, jelenleg 200 gyerek jár oda, 6 és fél évfolyamos a képzés, mert az elején van egy féléves felzárkóztatás. Jövőre végez az első évfolyam.

E: Itt nem szegregált oktatás folyik?

H A: Kétféle szegregáció van az oktatásban, az elkülönítés és az elkülönülés. Ami pl. Tiszavasváriban van, az elkülönítés, amit kívülről, akaratuk ellenére kényszerítenek rá a cigány szülőkre és gyerekekre, ami viszont a Gandhiban van, az elkülönülés, amit szabad akaratukból vállalnak a cigány szülők és a gyerekek. Ugyanúgy, ahogy egy német nemzeti-ségű szülő azért írhatja a gyereket német gimnáziumba, hogy megtanuljon németül és erősödjön a kisebbségi identitása, a cigány család is ugyanezért küldi a Gandhibba a gyereket. Ennek a gimnáziumnak többek között az a feladata, hogy bebizonyítsa a cigányoknak és a többségi társadalomnak, hogy ami cigány, az lehet szép is és értékes is, mert millió kincset hordozunk magunkban, ill. a kultúránkban, amit át akarunk adni az új generációknak. Többek között ezért indította el a Roma Polgárjogi Alapítvány 1998 őszén a Romaversitás programot is.

E: Ennek a programnak mi a célja?

H A: A Romaversitást a Láthatatlan Kollégium mintájára hoztuk létre. Felvételi alapján olyan nappali tagozatos roma egyetemisták vagy főiskolások kerülhetnek be, akik már két szemesztert valahol sikeresen, legalább „jó” átlaggal elvégeztek. A program két évre szól. Akit felvesszünk, havi 20 ezer Ft-os ösztöndíjat kap, biztosítunk egy tutort mellé, akit ő választhat az adott tudomány területéről, és akit az alapítvány fizet. A Romaversitás tagjai emellett kiegészítő képzésben vehetnek részt, ami abból áll, hogy van havonta egy szabadegyetemi foglalkozás, ahol a társadalomtudományok legfrissebb és legaktuálisabb témáiról hallgatnak előadást, van egy vitakör, amit mindig más meghívottakkal rendezünk, részt vehetnek egy személyiségfejlesztő tréningen, amelyet pszichológusok tartanak, cigány nyelvet tanulhatnak, és intenzív angol nyelvtanfolyamra járhatnak. Mindezt ingyenesen nyújtja az alapítvány számukra. A Romaversitásnak jelenleg 25 hallgatója van, tulajdonképpen kétszer ennyire lenne szükség, de ehhez egyelőre nincs elég anyagi lehetőségünk. A hallgatók a legkülönbözőbb főiskolákra és egyetemekre járnak, van közöttük jogászhallgató, szociológus, orvos, régész, művészeti főiskolás.

Arra akarjuk itt nevelni a jövő cigány értelmiségét, hogy romaságának a felvállalásával vállalja fel azokat a konfliktusokat is, amelyek a magyar kultúra szellemiségének a megváltoztatásához szükségesek, vagyis a magunk értékeivel szeretnénk hozzájárulni egy olyan társadalom felépítéséhez, ahol jó együtt élni cigányoknak és nem cigányoknak, és ahol az emberek egyenlők, mert egyenlő méltósággal és szabadsággal rendelkeznek. Nekünk a polgári jog eszközeivel azért kell küzdenünk, hogy az a roma, aki az asszimiláció útját választja és magyarként akar beolvadni és eltűnni a többségben, ezt megtehesse, de ha valaki romaként akar élni, vállalva a cigány identitását, az is egyenrangú polgárként élhessen. Ennek a megvalósításához azonban jól felkészült, együttműködő és elkötelezett roma értelmiségre van szükség.

(Az interjút Liskó Ilona készítette)